

Timurlu Devleti'nde Tamga Vergisi ve Uygulanışı

Tamgha Tax and its Implementation in the Timurid State

Öz

Bu araştırma XIII. yüzyıldan itibaren Türk-Moğol devletlerinde yaygın olarak kullanılan tamga vergisini ele almaktadır. Tamga, Türk ve Moğol devletlerinde uluslararası sınırlarda ve gümrüklerde vergisi alınan malların üzerine işaret vurulduğu için gümrük vergisi olarak telakki edilmiştir. Özellikle ticaret yapan kimselerden alınan önemli bir gelir kaynağı olduğundan dolayı devletler bu vergiyi tedavülde tutmak için birçok tedbir almışlardır. Çalışmanın içeriğinde, tamga vergisinin etimolojisi, bir vergi ıstılahı olarak kullanımı, miktarı ve örfi kanun ile şer'i kanun arasındaki ilişkiye dair mütalaa bulunmaktadır. Ayrıca tamganın Timurlu Devleti'nde uygulanma şekli, miktarı ve verginin şeriata aykırı olmasından ötürü kaldırılmasına dair hususlar anlatılmıştır. Timurlu hükümdarların bu vergiden gelir elde etmek için uyguladıkları politikalar değerlendirilmiştir. Aynı zamanda tamga vergisinin şeriata aykırı vergilerden olmasından dolayı meydana gelen muhalefetlerin devlet nezdindeki yansımaları irdelenmiştir. Nitekim İslam kanunlarını devlet yönetim geleneğine bir dayanak olarak gören Timuruların bu vergiyle sağladıkları geliri kaybetmemek adına hükümdarların politikaları çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Bu çalışmanın içeriğini oluşturan bir diğer konu ise Timurlu coğrafyasındaki dinî zümrelerin şer'i olmayan tamga vergisinden dolayı devlet ile girdikleri mücadeledir. Bu mücadelenin nedenleri arasında tamganın şariat kanunlarına aykırı olduğu düşünülmesi, ticaret ve zanaatla uğraşan dinî zümrelerin gelir kaybı yaşamaları bulunmaktadır. Diğer taraftan önemli bir gelir vergisi olduğundan muhalefet edenlere karşı hem hükümdarlar hem de vergiyi tahsil eden memurlar çeşitli yollara başvurmışlardır. Hükümdarların uyguladıkları yöntemlerden biri tamga vergisini ülkenin tamamında değil de muhalefetin sesinin yüksek çıktığı yerlerde geçici olarak kaldırmak olmuştur. Diğer bir yol ise verginin şer'i kanunda zekât adı altında tahsil edilmesi usulüydü. Bu çalışmada tamga vergisinin lağvedilmesini isteyen bir zümreye karşı devletin aldığı tedbirler ve sonuçları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Timurlu Devleti, Tamga, Tamgacı, Vergi, Örfi Kanun, Şer'i Kanun.

Abstract

This study examines the tamgha tax, which was widely used in Turkic-Mongol states from the 13th century onwards. Tamgha was considered a customs tax because it was stamped on goods subject to taxation at international borders and customs in Turkic and Mongol states. Since it was an important source of revenue, especially from traders, states took many measures to keep this tax in circulation. The study includes an analysis of the etymology of the tamgha tax, its use as a tax term, its amount, and its relationship between customary law and Islamic law. In addition, the study describes how the tamgha tax was applied in the Timurid Empire, its amount, and the reasons for its abolition due to its incompatibility with Islamic law. The policies implemented by the Timurid rulers to generate revenue from this tax are evaluated. Furthermore, the study examines the repercussions of the opposition to the tamgha tax, which was considered incompatible with Islamic law, on the state. Indeed, the policies of the rulers, who did not want to lose the income they obtained from this tax, as they regarded Islamic law as a basis for state administration, constitute the scope of this study. Another topic that constitutes the content of this study is the struggle between the state and the religious groups in the Timurid geography due to the non-Sharia tamgha tax. Among the reasons for this struggle were the belief that the tamgha was contrary to Sharia law and the loss of income suffered by religious groups engaged in trade and crafts. On the other hand, since it was an important source of revenue, both the rulers and the officials who collected the tax resorted to various methods against those who opposed it. One of the methods employed by the rulers was to temporarily abolish the stamp tax not throughout the entire country but only in areas where opposition was particularly strong. Another approach was to collect the tax under the guise of zakat, as stipulated in Islamic law. This study examines the measures taken by the state against a group seeking the abolition of the stamp tax and the outcomes of these measures.

Keywords: Timurid State, Tamgha, Tamgaci, Tax, Customary Law, Sharia Law.

Fatih BOSTANCI

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü, Ardahan, Türkiye.

Department of History, Faculty of Humanities and
Letters, Ardahan University, Ardahan, Türkiye.

bostanci.fatih@gmail.com

Geliş Tarihi/Received 18.05.2025
Revizyon/Revision 21.08.2025
Kabul Tarihi/Accepted 25.08.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 15.01.2026

Atıf

Bostancı, F. (2026). Timurlu Devleti'nde
Tamga Vergisi ve Uygulanışı. *Turcology
Research*, 85, 181-192.

Cite this article

Bostancı, F. (2026). Tamgha Tax and its
Implementation in the Timurid State.
Turcology Research, 85, 181-192.

The content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial
4.0 International License.

Giriş

Tamga vergisini incelemeye aldığımız dönem XIV. ve XV. yüzyılları kapsamaktadır. Bu dönemde Türkistan coğrafyasından İran ve Azerbaycan coğrafyasını hâkimiyeti altında bulunduran Timurlu Devleti'nin genel bir vergi olarak uyguladığı *tamga* vergisi incelenecektir. Timurlular döneminde vergiler genel vergiler ve olağanüstü vergiler şeklinde iki kategoride mütalaa edilmiştir. Araştırmaya esas olan *tamga* vergisi genel vergiler kategorisindedir. Bu dönemde İslam kanunlarını uygulamaya koymayı üzerine görev edinen Emir Timur ve Şahruh gibi hükümdarların bir yandan da Cengizli geleneğini sürdürmeleri *tamga* vergisine bakış açısını irdelemek açısından son derece önemlidir. Bir tarafta Çağatay Hanedanlığı'nın verasetini uhdesine alarak devletini kuran Emir Timur, diğer tarafta İslam'a bağlılığıyla şöhrat bulan Şahruh'un yeni bir yapı inşa etme çabasına girdiği görülmektedir. Böyle bir ortamda *tamga* vergisinin devletin yıkılış sürecine kadar tartışma konusu olması kaçınılmazdı.

Bu dönemin âlimlerinden Celâlüddîn Muhammed b. Zekeriyâ el-Kainî'nin Şahruh'a ithaf ettiği *Nasaih-i Şahruhi*¹ adlı nasihatnamesinde *tamga* vergisinin şeriata aykırı vergilerden olduğu zikredilmektedir. Kainî, eserinin "Sebil yerler ve yabancılar hakkında" adlı bölümünde bu konuya dair tafsilatlı bilgi vermektedir. Kendisi aynı zamanda Şahruh'un din âlimlerinden olduğundan hükümdara durumunu ulaştıramayan kimseler, ona danışarlardı. Tamga vergisinin şeriata aykırı olduğuna dair bir pasajında tacir zümresinden bir topluluğun yanına gelerek müşküllerini aktardılar. Kainî'ye yedi başlık altında sunulan sorunlardan biri kendilerinden yılda iki defa zekât alınmasıydı. Diğer bir konu da sattıkları üründen iki katı vergi alınmasıydı. Üçüncü husus ayda bir alınan verginin, tüm ayı kapsayarak kendilerinden tahsil edilmesi idi. Aynı zamanda aynı görev için farklı memurların gelerek kendilerinden aynı vergiyi almalarıydı. Beşinci husus beş kişilik bir tacir zümresinden bir kişi adına kaydedilen vergi tahvilinin aynı anda beş kişiden tekrar alınmasıydı. Bu tacir zümresinin şikâyetçi olduğu altıncı husus kervanlarında bulunan her katır başına dört *tenge* alındıktan sonra, bu vergiyi tahsil eden her *daruga* için de dört *tengenin* alınmasıydı. Görevliler söz konusu ücreti tahsil ettikten sonra kervanı tekrar durdurarak katır başına aldıkları vergiyi bu defa eşekler üzerinden alırlardı. Yedinci hususta tüm bunların şeriata aykırı bulunan *tamga* usulünce yapıldığını bildirmekteydiler. Sonuç olarak görevliler bu uygulamaya zekât adını vermekteydiler, ancak alınan vergi *tamga* vergisiydi (Kainî, vr.257a/b, 258a). Bir din âlimi olan Kainî'nin *tamga* vergisine bakış açısıyla, bir tüccar olan Şemseddîn Muhammed'in *tamga* konusundaki tutumu bu çerçevede ele alınacaktır.² Yine zamanın önde gelen din âlimlerinden Hâce Ubeydullah Ahrar'ın *tamgaya* karşı mücadelesi de bu bakımdan incelenecektir. Dönemin siyasî tarihini konu alan eserlerde *tamga* vergisi hakkında pek bilgi bulunmasa da müelliflerin dinî tutumlarından ötürü, yukarıda adı geçen devrin âlimlerine karşı taassuplarından ötürü olumsuz görüşleri satır aralarında mevcuttur.³ *Tamga* vergisinin oranı ve alım şekline dair hususlar, bu minvalde incelenerek genel bir sonuca ulaşılabilecektir. Son olarak *tamga* vergisini almakla görevli olan *tamgacıların* görevleri, bu vergiyi alma şekilleri ve *tamgacıların* maaşlarına dair hususlar incelenecektir.

Tamga Vergisinin Kökeni ve Timurlu Devleti'nde Kullanım Şekli

Tamga kelimesinin Türkçede el ile yapılan motif anlamına gelmektedir. Ayrıca şahıs imzası ve mührü olmasının yanı sıra esasen vergi manasında da kullanılmaktadır. *Tamga*, Türk ve Moğol devletlerinde uluslararası sınırlarda ve gümrüklerde vergi alınan mallar üzerine vurulduğu için *gümrük vergisi* olarak telakki edilmekteydi.⁴ Çoğu zaman *bâc*⁵ vergisiyle eş anlamlı şekilde de kullanılmaktaydı.⁶ Nitekim araştırmacılara göre *tamga* vergisi devletlerin en çok gelir temin ettiği kaynak, tüccar tarafından satılan veya pazar yerine getirilen mallardan alınmaktaydı (Doerfer, 1965, ss. 554-556; Halaçoğlu, 1993, ss. 454-455; Merçil, 2021, ss. 95-96; Özyetgin, 2004, s. 103). Barthold'a göre *tamga* zanaat ve ticaret üzerinden alınan bir vergi olarak tanımlanmaktaydı (Barthold, 1997, ss. 110-111; Urunbayev, 1995, s. 130). Aynı zamanda *tamganın* iki önemli gelir kaynağı

¹ Celâlüddîn Zekeriyâ b. Muhammed el-Kainî, *Nasaih-i Şahruhi*, Nationalbibliothek zu Wien, nr. A. F. 112.

² Ali b. Muhammed el-Kumî, *Şemsü's-Siyak*, Ayasofya 3986.

³ Bu müelliflere örnek olarak Semerkandî ve Kaşîfi verilebilir. Bu hususa dair aşağıda tafsilatlı bilgi verilmiştir.

⁴ Bu kelime pek çok araştırmacıya göre bâc vergisinin eş anlamı olarak kullanılmaktaydı. Mesela bu görüşü bildiren araştırmacılar için bkz. (Alan, 2015, s. 290; Barthold, 1931, s. 153; Efendiye-Farzaliyev, 1980, ss. 238-242; Mukminova, 1969, ss. 65-69; Petruşevskiy, 1960, ss. 386-387).

⁵ Kelimenin aslı Farsça olup *hisse*, *pay* anlamına gelmektedir. Bir vergi türü olan bâc, haraç istilahiyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda *tamga* vergisiyle aynı anlama gelen *rahdarî* adıyla bilinen bir yol ücreti olarak da tahsil edilmekteydi. Bu bakımdan bâc ile *tamganın* aynı anlamda olduğu görülmektedir (Petruşevskiy, 1960, s. 387; Yeniçeri, 1991, ss. 411-413).

⁶ Mesela Abdulrahman Camî'nin biyografisine yönelik hazırlanan Makamat-ı Camî adlı eserde Şahruh'un emriyle, Hicaz'a giden hac kafilisine tarhanlık unvanı verilmişti. Bu kafiide bulunan hacılar ve ticaret maksadıyla hareket eden kimseler, yollarda bulunan tamgacılar tarafından vergiden muaf olduklarını göstermek üzere tarhanlık beratını gösterirlerdi. Böylece onlardan *tamga* ve bâc vergisi alınmazdı. Bu ifadelerden *tamga* ve bâc vergisinin yan yana kullanıldığı ve eş anlamlı istifade edildiği görülmektedir (Baharî, 1371, ss. 184-185).

daha vardı. Birincisi ticaret merkezlerinde el konulan mülkler, miras ve sahipsiz mülkler gibi yöneticilere tahakkuk eden şarta bağlı varlıklardı. Diğer bir kaynak ise sığır, köle ve benzerleri için belirlenen pazarlardan toplanan vergilerdi (Watabe, 2015, ss. 36-37). Aslında bu durum *tamga* vergisinin zamanla tahsil alanını genişlettiğini göstermektedir. Başta ticaretten alınırken daha sonra endüstriyel kuruluşlardan alınmaya başlandı. Zamanla şehirlerde de uygulanarak her türlü muamelattan bu vergi tahsil edildi (Barthold, 1966, s. 133). İran ve diğer coğrafyalarda *tamga* ilk olarak Moğol hanları tarafından uygulanmaktaydı. Bu bağlamda Minovi ve Minorsky'nin derlediği Nasreddîn Tusî'nin Hülegü Han için hazırladığı maliye risalesinde *tamganın* Cengiz Han zamanından sonra bilinmeye başladığı zikredilmektedir. Diğer taraftan mal ve ticaret erbabından çoğu zaman bir şey talep edilmezdi. Fakat Moğollar zamanında malın aslından padişaha ödeme yapılmasına karar verilmişti. Bu sebeple onlar 240 dinarlık mallarından 1 dinarını padişaha vermek zorunda kalmışlardı ve bunu *mal-ı tamga* olarak adlandırmışlardı (Minovî-Minorskiy, 1940, s. 772). Tusî'nin belirttiği bu kayda göre bir zanaat veya tüccar, sermayesinin 1/240'ı tutarında bir miktarı vergi olarak sunacaktı. Vergi yıllık olsa bile Moğollar zamanında alınan oran oldukça düşüktü. Bununla birlikte *tamganın* düşük olmasının yanı sıra devlete nakit para olarak kasanın doldurulduğu en acı miktar da buradan sağlanırdı (Minovî-Minorskiy, 1940, s. 781). Bu ilk uygulamada görüldüğü gibi tamga vergisi zekât vergisinden oldukça düşük miktarda alınmaktaydı. Ancak hem önemli gelir sağlaması hem de sürekli para akışının temin edilmesinden dolayı miktarında devamlı bir artış yaşandı. Dolayısıyla *tamga*, nakit olarak alınmasına rağmen İslam şeriatında uygulanan zekât vergisinden daha yüksek bir orana ulaştı. Bu durum da halk için son derece zordu. Nitekim şehirlerde zanaat ve ticaretin gelişimini adeta baltalamaktaydı. Dolayısıyla Gazan Han dönemine gelindiğinde bu verginin oranı İsfahan gibi bazı şehirlerde yarıya indirildi. Hatta diğer bazı kentlerde tamamen kaldırıldığı da görülmekteydi. Diğer taraftan *tamga* sadece tüccar ve zanaat zümresinden alınmazdı. Aynı zamanda pazarlarda gıda maddeleri satan köylü nüfustan da alındığı için her durumda getirisi yüksekti. Muhtemelen bu nedenle köylülerin hükümetten destek alamadıkları durumlarda aralarında bulunan dinî zümreye sığındıkları görülmüştü (Mukminova, 1969, s. 68; Petruşevskiy, 1960, ss. 386-387).

Bernard O'Kane'e göre ilk kez Moğollar tarafından getirilen ve tüm ticarî işlemlere uygulanan *tamganın* günümüzdeki KDV'nin öncüsü olduğu, herhangi bir ticarî ücretin doğrudan devlet kasasına fayda sağlamasından hükümdarların meşru görmelerine neden olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla ulema tarafından şeriata aykırı görülse de Şahruh zamanında basitçe zekât adı altında geçiştirilmeye çalışılmıştı. Uluğ Beg de aynı şekilde *tamgayı* uygulamakta kararlıydı. Sultan Ebu Said ise ancak Hoca Übeydullah Ahrar'ın etkisiyle 864/1460 yılında yürürlükten kaldırmaya ikna olmuştu (Roemer, 1952, s. 159; O'Kane, 1982, s. 151).

Timurlular zamanında zekât vergisi şer'î kanunlara göre alınmakla birlikte esasen resmî ve gayri resmî bir usulün de takip edildiği görülmektedir. Bu bakımdan eski Türk örfi kanunları İslam dini ile birlikte pek çok alanda birbiriyle paralellik arz etmekteydi. Mesela bu dönemin vergi kanunlarında İslam dininin kanunlarına uymayan vergiler, İslam dininin vergilerine uyarlanarak halktan alınmaya devam etti. Özellikle dinî taassupları yüksek olduğu bilinen –Şahruh, Ebu Said- hükümdarlar bile bu tarz vergileri kaldırmak yerine resmî ve dinî isimler altında almaya devam ederlerdi. Mahmudov ve diğer araştırmacılara göre bu dönemlerde İslam şeriatına aykırı olan *tamga* vergisi hükümdarlar tarafından uygulanmış ve zekâtın yerini almıştı (Mahmudov, 1966, s. 95; Zoche, 1980, s. 274). Ayrıca Timurlular dönemi hakkında bilgi veren bazı müellifler, hükümdarların bu durumu meşru olarak uyguladıklarını vurgulamak için iki istilâhı da yan yana kullanırlardı. Söz gelimi Hvandmîr, Uluğ Beg'in oğlu Emir-zâde Abdülatîf'in babasına karşı isyan ettiği olayları anlatırken Abdülatîf'in, babası Uluğ Beg'in *tamga* ve zekât [*tamga û zekât*] vergisine olan tamahından yararlandığını ifade etmekteydi (Hândmîr, 1333, ss. 24-25). İlk bakışta zikredilen hadisede *tamga* ile zekâtın yan yana kullanımından iki istilâhın aynı manaya geldiği düşünülebilir. Ancak yukarıda Kainî'den verilen pasajda belirtildiği gibi devlet görevlilerinin *tamga* vergisini zekât adı altında almalarından ötürü bu şekilde ifade edildiği de muhtemeldir.

Müstevfî Moğollar döneminde Yezd'den elde edilen maliyet hakkında bu şehrin divân gelirlerinin *tamga* ile kararlaştırıldığını zikretmektedir (Kazvinî, 1398, s. 84). Timurlular zamanında ise bu şehirde tekstil ticareti ve üretiminin gelişiminden dolayı, divân gelirlerden bir bölümün *tamga* aracılığıyla elde edilmesine olanak sağlanmıştı. Ahmed b. Hüseyin b. Ali Kâtib'in belirttiğine göre tekstil ticaretinde halktan hane başına *tamga* vergisi alınırdı (Kâtib, 1345, ss. 262-263). Ayrıca Timurlular döneminde *tamganın* alınmaya başlamasında sabit bir belirginlik yoktu. Genellikle bazı Timurlu padişahları bu verginin toplanmasına doğrudan müdahale ederlerdi. Ancak dinî zümrelerin nüfuzu altındaki bazı padişahlar bunu ortadan kaldırmak için ayrıca çaba gösterirlerdi (Barthold, 1997, s. 111). Hazinesin temel kaynaklarından biri olan *tamga* gelirleri, hâkimlere bunu görmezlikten gelme iznini vermezdi. Bu bağlamda Şahruh tamga vergisinin alınması konusunda daha farklı bir usul kullandı. Nitekim tamga vergisini *zekât* adı altında toplatarak şeriata uygun kanunî bir duruma getirdi (Fragner, 1986, ss. 540-541). Bu durum elbette başta tüccar zümresinin karşı çıkmasına neden oldu. Fakat vergi memurlarının menfaatlerine aykırı bir durum olduğundan bunu padişaha arz etmekten tacirleri alıkoydular (Kainî, vr. 257a/b).

Elbette Timurlu emir-zâdelerinden bazıları tüccar ve esnaf zümresi üzerindeki vergi yükünü azaltmak için teşebbüsler de

gerçekleştiriyorlardı. Söz gelimi Sultan Muhammed⁷ *kumaşçılar pazarı ve dükkânların dört aylık tamgası ile Yezd ipek tamgası* gibi vergileri Yezd halkından alınmasını yasakladı.⁸ Daru'l-Siyab kumaş ve kıyafetlerin hazırlandığı bir mekândı. Yezd ipeği ipek satışından elde edilen ticarî vergilerdi. *Kâtib Yezdî* sadece Daru'l-Siyab ve dükkânların dört aylık *tamgası*ndan bahsetmekle iktifa etmektedir. Muhtemelen şehrin ticarî iktisat ve mal alım satımına bağlı olarak bu vergiler sadece Yezd şehrine ihtisas edildiği için zikredilmişti (*Kâtib*, 1345, s. 231).

Timurluların diğer bölgelerde ele geçirdikleri kaleler tekrar bir isyan yaşanmamasından ötürü yıktırılırdı. Ancak *tamga* vergisi muhtemelen tüccar kervanlarının yolları üzerindeki kalelerde bulunan memurlar tarafından tahsil edildiğinden bazen yıkılmadıkları da olurdu. Söz gelimi Emir Timur, Emir İdikû'yu Kirman hâkimiyetine gönderdiğinde, divân işlerini Pehlivan Zeyneddîn'in uhdesine verdi. Emir Bakur Oğan'ın oğlu Saadet Yar aldığı yarlıkla konar-göçer Hezarelerin başına getirildi. Timur aynı zamanda Kirman ve Bem memleketlerinde olan her kale ve hisarın harap edilmesini, eski ve yeni duvarların da viran edilmesini emretti. Pehlivan Zeyneddîn, *tamga* malında çok fazla eksiklik olacaktır. *Divân-ı ali naiplerine haber verene kadar ilk olarak şehrin eski duvarını yıksınlar. Şayet emir bu olayın aksine çıkarsa o zaman harap etsinler* dedi. Timur da dış duvarları bırakmalarını ve şehir kalesi ile eski duvarları yıkmalarını emretti (Aubin, 1956, s. 23; Hafız-ı Ebrû, 1375, s. 192).

Bununla birlikte savaş sonucunda bir şehir veya bölge harap olduğunda halktan alınacak olan vergiler o yıl için kaldırılırdı. Mesela Şahruh tarafından 819/1417 yılında ele geçirilen Kirman'da böyle bir durum söz konusuydu. Şahruh Kirman'ı ele geçirdikten sonra Seyyid Zeynelabidin'i oraya gönderdi. O, "sahip olduğu güzel ahlakıyla bölge ahalisini teselli etti". İlk yılda ne mülk sahibi olan vakıflarda ne de çiftçilerde tohum bulunmuyor ve ziraat yapılamıyordu. Seyyid Zeynelabidin büyük bir şefkat ve merhametle 250 bin *men* tahıl tohum ekte. Ondan sonra Herat'a gelip Şahruh'a Kirman'ın durumunu, halkın vaziyetini arz etti. Şahruh, merhamet gösterip o vilayetin gerekli mallarından tamamını suyurgal⁹ olarak halka bağışladı. *Tamga* vergisini de kaldırdı. Uzun zamanlar o memlekette devamlı gelen ve bu sebeple halkın sıkıntı çektiği her rüsumun tamamının kaldırılması emrini verdi (Aubin, 1956, s. 50; Hafız-ı Ebrû, 1375, s. 212). Ancak Şahruh bu muafiyeti sürekli uygulamadı. Hafız-ı Ebrû'nun adı geçen olayla ilgili belirttiği kaydının devamında bir yıl sonra divân-ı âli görevlilerinden Nureddîn Kemal'in Hoca İmad İslam Kirmanî ile birlikte Kirman vilayetinin mallarının zaptıyla görevlendirildiler (Hafız-ı Ebrû, 1375, s. 213). Bu sebepten ötürü suyurgal uygulamasının ancak kıtlığın yaşandığı yılı kapsadığı görülmektedir.

Timurlularda *tamga* vergisinin miktarına dair kayıtlar Şemseddîn Muhammed'in ticaret maksatlı yaptığı Herat, Harezm, Saray ve Şiraz şehirlerindeki faaliyetlerinden bilinmektedir. Tacir Şemseddîn Muhammed, 10 develik bir kervanla 1 Muharrem 842/24 Haziran 1438 yılında Şiraz'dan yola çıkıp Herat, Saray, Harezm ve tekrardan Herat'a vardı. Mezkûr tacir Şiraz'da iken 30.000 dinar sermaye ile yola koyuldu. Elbette bu sermayenin içinde sipariş edilen ürünlerin yanında malların taşınması için deve, eşek ve katırların kira bedelleri ile konaklama, gümrük vergisi ve temel ihtiyaçların masrafları da vardı. Tacir Şemseddîn Muhammed, adı geçen vilayetlerde yaptığı ticaretle birlikte ödediği *tamga* vergisi miktarına dair bilgileri de alışveriş listesine kaydetti. Mesela Şiraz'dan Harezm'e gitmek üzere tanesi 200 dinardan 10 deve kiraladı. Harezm şehrinde yaptığı ticaretin gümrük vergisi yük başına 60 dinardı. O, burada 10 yük alışveriş yaparak toplamda 600 dinar ödedi. Aynı şekilde yoluna devam eden tacir Harezm'den Saray şehrine kadar 20 deve kiralayıp her bir deve için 20 dinar ödedi. Saray şehrinde baharat ağırlıklı çeşitli ürünlerden 14 deve yükü için 395 dinar *tamga* vergi ödedi (el-Kumî, vr.132a). Saray'dan Herat'a dönüş yolunda ise iki deve yükü *tamga* vergisi için kendisinden 100 dinar alındı (el-Kumî, vr. 132b/133a). Şemseddîn Muhammed'in Harezm-Saray gümrük kapısında ödediği *tamga* vergisi miktarı ile -395 dinar- Herat gümrük kapısında ödediği -100 dinar- *tamga* vergisi arasında fark olduğu görülmektedir. Bu farkın elbette çeşitli nedenleri vardı. Bu nedenlerden biri henüz Timur'un Harezm şehrindeki tahribatın etkilerinin görülmesiydi. Şehir Timur tarafından yıkıldığından dolayı malların yüksek fiyatının gümrük vergilerine de yansımış olması muhtemeldir. Çünkü Şemseddîn Muhammed'in Harezm şehrindeki satışlarının sınırlı olduğu görülmektedir. Tacirin, Harezm'deki iş hacminin küçük olması yukarıda zikredildiği gibi 789/1388 yılında Timur tarafından şehrin yıkılmasından kaynaklanmaktaydı. Diğer taraftan Şahruh zamanı Timur dönemine göre nispeten sükûnetin

⁷ Emir-zâde Sultan Muhammed, Şahruh'un Fars vilayetine hâkim olarak görevlendirdiği torunu idi. Kudretli bir şahsiyet olmasının yanında Fars bölgesinde düzenlediği seferlerin ardından bölge hâkimleri Şahruh'un yaşlandığını, hastalığından dolayı hareket edecek mecalinin olmadığı dedikodusunu yaptılar. Aynı zamanda emir-zâdenin yanındaki emirler de Şahruh'un hastalığını bahane ederek İsfahan'ı almanın zamanı geldiğini ifade ettiler. Emir-zâde Sultan Muhammed, emirlerin teşviki üzerine İsfahan'ı ele geçirdi. Daha sonra Şiraz'a yönelerek adeta isyan bayrağını dalgalandırmaya başladı. Şahruh'un Şiraz'daki diğer torunu Emir-zâde Abdullah, Sultan Muhammed'in Şiraz'ı kuşattığı haberini gönderdi. Şahruh, hasta durumda olmasına ve yaşının ileri olmasına rağmen hazırlıkların yapıp kendisine isyan eden torununun üzerine hareket etti (Semerkandî, 1372, ss. 584-585).

⁸ Sultan Muhammed'in bölgede bağımsız olarak hareket etmeye çalışma çabaları, yukarıdaki dipnotta açıklandığı gibi dedesine karşı isyan etme girişiminden kaynaklanmaktaydı. Nitekim emir-zâde vergileri kaldırmak veya yasaklamakla halkı yanına çekerek güvenoyu almaya çalışmaktaydı. Onun, devlet tarafından yapılması gereken görevleri bir hükümdar gibi kesin hükümlerle gerçekleştirmesi ancak merkezi otoriteye başkaldırmasından kaynaklanabilirdi.

⁹ Suyurgal istilâhı hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Paydaş, 2006, ss. 195-218.

sağlandığı bir dönemdi. Ancak geçmişten kalan husumetlerin de hala kendisini hissettirdiği bir çağdı. Nitekim Altın Orda Devleti'nin bu zamanlarda Timurlular ile olan çatışmalarının nispeten ticarete yansıdığı muhtemeldir. Öyle ki Semerkandî Şahruh'un 851/1447 yılındaki olaylarını anlattığı eserinde onun her yıl birkaç tümen emirinin Cürcan'da kışlak yapıp Deşt-i Kıpçak ve Özbek tarafındaki askerlerin hareketlerinden haberdar olmaları için görevlendirdiğini zikretmektedir (Semerkandî, 1372, s. 604). Dolayısıyla böyle bir vaziyetin sonucu ticarete ve buradan da ticaretten alınan vergilere yansması muhtemeldir. Bu durumun da Şemseddîn Muhammed'in Saray'da ödediği *tamga* vergisi miktarından anlaşılabilir.

Yine mevcut bilgilere göre Şahruh döneminde, İslam dini hukukuyla bağdaşmayan *tamga*, *zekât vergisi* adı altında alınmaya devam edildi. Herat'taki malî memur Ali Şirazî'nin kaleminden Tusî'nin yukarıda bahsedilen risalesine yapılan bir ekte şöyle yazmaktadır: *Tüccarlardan alınan vergiye resmü's-sultan veya tamga denirdi. 10 dinardan 1 ½ dang [= % 2 ½] alınır ve zekât olarak kaydedilirdi* (el-Kumî, vr. 120b; Hinz, 1950a, s. 191). Dolayısıyla tüccar zümresinden alınan vergi miktarı ile zekâtın aynı oranda alındığı görülmektedir. Aslında daha önceden değinildiği gibi tüccar zümresinden zekât alındığı gibi yine aynı isimle tamga vergisi de alınmaktaydı. Vergi miktarı zekâta uyarlanmış şekilde alınmasına rağmen iki hatta üç defa alınması *tamgaya* karşı muhalefeti tetikleyen nedenlerdi (Kainî, vr. 257b). Babür ise kayıtlarında Kabil'in vilayet ve göçebelere alınan *tamga* vergisinin 8 *lek*¹⁰ *şahruhî* olduğunu ifade etmektedir (Babur, 1987, s. 152).

Tamga Vergisine Karşı Muhalefet

Bir taraftan iktisatla ve diğer taraftan şeriatla bağlantılı olan Timurlu Devleti'nin mevzularından biri *tamga* meselesi idi. İslam hukukunda yeri olmadığından dolayı, bu gibi vergiler din adamları ile hükümdarlar arasında zaman zaman çatışmalara yol açardı. Devrin vaizlerinden Zekeriya b. Muhammed *Nasaih-i Şahruhî* adlı eserinde hükümdara bu vergiyi kaldırmasını tavsiye etmiştir (Kainî, vr. 258a). Hâlbuki Timurlu hükümdarı, Memlûk hükümdarı Baybars'a gönderdiği mektubunda Cidde'deki tüccardan *mükûs*¹¹ alınmasından dolayı onu ayıplamaktaydı (Aka, 1994, s. 190). *Tamga* aslında Moğolların İran'da yaydıkları örfî kanunlarından biriydi (Allahyarî-Nurayî-Resulî, 1388, s. 28; Mezaherî, 1388, s. 166). Bunun miktarı da zekâtın birkaç katıydı (Fagner, 1986, ss. 533-534). Ancak Timur'un halefleri özellikle Şahruh bu gayri şer'î vergiyi usulen almazdı (Fagner, 1986, ss. 540-541). Ancak görünüşte o da kendisinden önceki hükümdarlar gibi zekât oranıyla eşit bir *tamga* vergisinin alınmasına göz yumardı. Şahruh'un İslamî tutumundan dolayı Moğol kanunlarını kaldırmak için bir çaba dönemi idi. O, Ming İmparatoru Yong-Le'ye yazdığı bir mektubunda kendisinin İslam dinine olan taassubunu ifade edip Moğol kanunlarını kaldırmak düşüncesinde olduğunu zikrediyordu (Hafız-ı Ebrû, 1376, s. 467). Bununla birlikte bu yoldan hazineye giren hacimli bir gelire de göz yumamazdı. Nitekim Timurlu hükümdarlarının İslam dinine bağlılıkları kadar Moğol geleneklerine de bağlı kaldıkları ve şer'î kanun ile örfî kanunlar arasında arafta kaldıkları söylenebilir (Golombek-Wilber, 1988, s. 17; Hayrendiş, 1378, ss. 15-19). Bazı durumlarda hükümdarlar şeriata aykırı olan bu verginin halktan alınmaması için bu vergiyi almakla görevli olan kimselere maaş verirdi. Zor durumdaki kişiler için özel bir fon oluşturulması ve bu kişilerin *tamga* talep etmemeleri için alacakları ücretlerin maaş olarak ödenmesi kararlaştırılmıştı (Sajadie, 1958, s. 17).

Emir Timur döneminde "*tamgaçi*" mansıbından birçok defa söz edilmektedir. Mesela Yahya Barslanî, Miranşah'ın Tebriz'deki *ordu-pazarında tamgaçi* idi (Semerkandî, 1372, s. 942). *Tamga* vergisinin alınmasında ulemanın muhalefetiyle karşılaşılmasına rağmen bu tür vergilerin Timurlu döneminin bütün zamanında alınmasının devamlılık gösterdiği görülmektedir. Timur döneminde, Saadeddîn Taftazanî'nin oğlu Muhammed Taftazanî, bu türden muhaliflerdendi. Hvandmîr, bu konuda şöyle bir hikâye nakletmektedir: Timur 5000 dinarlık paranın beratını onun için havale etti. Muhammed Taftazanî beratı aldığı anda Timur'un yanından ayrılmak istedi. Timur onu çağırarak şöyle dedi: "*Tamga parasını en haram gelir olarak bilmene rağmen onu inam olarak bizden nasıl kabul ediyorsun?*" Timur hanedanından saltanat için mücadele eden emir-zâdeler bazen âlimler, tüccar ve meslek erbabının nazarını çekmek için *tamgayı* lağvettiklerini ilan ederlerdi (Handmîr, 1333, s. 32). Esasen bunu yapmalarındaki amaçlardan biri elbette özelde hâkim oldukları bölgelerde ve genelde bütün coğrafyada nüfuzlu kimselerle birlikte halkın desteğini kazanmaktı. *Tamga* vergisi ile alakalı olmasa bile Semerkandî'nin Timurlu emir-zâdelerinin hâkimiyet mücadelesinde halkın maruz kaldığı durumu ve sonrasında yaşanan olaylar hakkında önemli bir kayıt vermektedir. Öyle ki 861/1456 yılında Mirza Şah Mahmud, Mirza Sultan İbrahim ve Sultan Ebu Said'in hâkimiyet mücadelesinde Herat halkından ayrı ayrı vergi aldılar. Ancak bu vergiler askere malî destek amaçlı halktan alınır, daha sonra

¹⁰ Hindistan'da kullanılan bir para birimidir. 1 lek 100.000 dinara tekabül etmektedir. Dolayısıyla Kabil vilayetinin tamga vergisi 800.000 dinara karşılık gelmekteydi (Mîrhând, 1385, s. 4881).

¹¹ Sözlükte "vergi tahsili, kesinti, gümrük resmi, bâc" gibi anlamlara gelen meksin kökeni Akkadca'da "vergi ve geçit akçesi" anlamındaki mîksu kelimesinden gelmektedir. Mükûs, meks ıstılahının çoğuludur. Bu ıstılah bir vergi terimini ifade etmekte olup, Türkistan, İran, Azerbaycan ve Anadolu coğrafyasında kullanılan tamga versine tekabül etmektedir. Bu vergi daha çok Suriye, Mısır, Arabistan ve Yemen gibi topraklarda hâkimiyet süren devletlerde uygulanırdı (Kallek, 2003, ss. 583-588).

hâkimiyeti elde eden hükümdar belirli bir süreliğine halktan vergi almaktan muaf tutardı (Semerkandî, 1372, s. 810).

Şahruh döneminin önemli âlimlerinden Kainî'nin hükümdara verdiği nasihatlerde *tamgacıların* usulsüzlükle istediklerini aldıktan sonra tüccar kabilelerini perişan halde bırakmalarının hem dine hem de hükümdara uygun olmayan durumlar olduğunu zikretmektedir. Kainî, *tamgacıların* tüm bu zulüm ve tecavüzleri zekât adı altında yapmalarından ötürü İslam dinine karşı geldiklerini söylemekteydi. Dolayısıyla *tamgacıları* bu yaptıklarından men edecek tek merciin bizzat sultan olduğunu vurgulamaktaydı (Aka, 1994, s. 208; Kainî, vr. 258a). Kainî bu şikâyetleri hükümdara arz ederken şeriata aykırı bir usulün meşrulaştırılmamasını ifade etmekteydi. Aynı zamanda memurların yolsuzluk ve haksız kazançlarının devlete ve hazineye bir kazanç sağlamayacağı gibi ticaret ehline de zarar verdiğini belirtmekteydi.

Şahruh'un vefatının ardından kısa süreli tahta geçen Uluğ Beg zamanında halkın desteğini almak ve elit zümreyi yanına çekmek adına da *tamga* vergisinin ilga edilmesi gündeme gelmişti. Bu durumu fırsata çevirmek isteyenlerden biri Uluğ Beg'e karşı mücadele eden oğlu Mirza Abdüllatif idi. Mirza Abdüllatif, babası Uluğ Beg'e karşı mücadeleye giriştiğinde halkı memnun ederek, kendisine destek olmaları için *tamgayı* Müslümanlar üzerinden kaldırdığını ilan etti (Aka, 1994, ss. 191-192). Baba ile oğul arasındaki anlaşmazlık muhtemel bir savaşın yaşanmasına doğru gitmekteydi. Diğer taraftan Abdüllatif *tamganın* lağvı konusunda muhalefetini sürdürerek Belh vilayetinde (Handmîr, 1333, ss. 24-25; İsfizarî, 1338, s. 151; Mirhând, 1385, s. 5497; Semerkandî, 1372, s. 669) "*tamgayı kaldırdım. Kimse bu yönden Müslümanlara zarar vermesin*" diye halka duyuru yaptı. Nitekim Mirza Abdüllatif, babasının *tamga* ve zekât vergileri konusunda birçok mübalağa yaptığını biliyordu. Geçitlerde olan gemilerin tamamını yanında topladı. Mirza Uluğ Beg'den tamamen nefret eden il ve uluslar bir anda Mirza Abdüllatif'in dergâhına hücum ettiler (Semerkandî, 1372, s. 670; Tihranî, 2001, s. 184).

XV. yüzyıl Timurlu coğrafyasında *tamga* vergisinin ilga edilmesine yönelik muhalefetin en yüksek sesi dinî ve elit zümreden çıktı. Esasen iki zümre de neredeyse aynı topluluğu temsil etmekteydi. Örneğin hem bir âlim hem de bir tüccar ve çiftçi olan Nakşibendî önderi Übeydullah Ahrar, bu iki unsuru şahsiyetinde barındıran biriydi. Öyle ki din ve ticaret meselesi ile muhalefet edenleri temsil eden bir figür olması bakımından söz konusu zümrenin aynı meseleden ötürü yanında toplanması zor olmamıştı. *Tamganın* şeriata aykırı olduğu görüşü din üzerinden eleştirilirken, ağır bir vergi olduğu savunusu ticaret erbabının sloganı haline gelmişti. Dolayısıyla mevcut kaynaklar Nakşibendî önderlerinin Timurlu Devleti'nin hemen başlarından itibaren, bu vergilerle muhalefete başladıklarını göstermektedir. Hoca Bahaeddîn Nakşibend, bu vergileri lağvetmek için iki teşebbüs gerçekleştirmişti. İlki sermayeleri *tamga*dan sağlanan tezgâh ve dükkân mallarını almayı boykot etmek; ikincisi *tamga* alan memurlardan adak ve hediye almaktan iktinap etmektir. Bu iki türlü boykotlar, aynı zamanda kazançlı insanlar üzerinde bilgilendirme, iktisadî ve manevî baskı şeklinde istenilen hedefi meydana getirmiyordu ancak Maverâünnehir'de askerî-siyasî kargaşa ve savaşlar ona *tamgayla* mücadele etmek için hükümetten istifade imkânı veriyordu (Buharî, 1383, ss. 163-164).

XV. yüzyılda bu mücadele daha ciddi bir hal aldı. Nitekim tarikat büyükleri *tamga* memurlarıyla çatışmalara girdi. Mesela Kaşîfî Herat kumaş pazarındaki bir olayı aktarmaktadır. Buna göre orada Mevlânâ Saadeddîn Kaşgarî Nakşibendî dükkâncısından birinden savunmasında kendisinin ruhi kudretiyle *tamga* memurunu yere çaldı, memur daha sonra kendine gelerek yaptığına tövbe etti (Kâşîfî, 1356, s. 221).

XV. yüzyılın ikinci yarısında ise Hoca Übeydullah Ahrar bu mücadeleyi daha da üst bir noktaya çekti. O *tamganın* meşru olmamasını ilan etmekle, Timurlu hükümdarını bunun ilgası için baskı altına aldı (Nevşahî, 1380, s. 225; Allahyarî-Nurayî-Resulî, 1388, s. 29). Bu kudreti ona veren unsurdan biri hem manevî nüfuz hem de malî ve siyasî güce sahip olmasıydı. Onun nüfuzu öyle güçlüydü ki Sultan Ebu Said önemli mesele ve işlerde onunla meşveret yapardı. Onun tavsiye ve nasihatlerinden geri adım atmazdı (Semerkandî, 1372, s. 963). Roemer'e göre o Semerkand'da mutlak bir güce sahipti. Bu nedenle geniş iktisadî faaliyetler, servet, dinî ve siyasî konum, güç ve saiklerin gereklilikleri *tamganın* kaldırılması için mücadelede ona destek olan şeylerdi (Roemer, 1986, s. 117).

Timurlu dönemi kaynaklarının bazısında Übeydullah Ahrar'ın isteğiyle Sultan Ebu Said, 865/1460 yılında Semerkand ve Buhara *tamgasını* kesin olarak (*mutlakên*) kaldırdığı yazılmaktadır. Fakat Semerkandî'nin ifadesinde Ebu Said sadece Semerkand ve Buhara ile kalmayarak korunmuş toprakların tamamında (*tamam-i memalik-i mahruse*) *tamga* vergisini başışladığını ve *tamgayı* kaldıracağını taahhüt ettiği yönünde kayıtlar vardır (İsfizarî, 1338, ss. 249-250; Mirhând, 1385, ss. 5597-5598; Semerkandî, 1372, ss. 891-892). Bu muafiyetin daimî veya geçici olması konusunda bilgiler muğlaktır. Ancak aynı yıl Ebu Said, halka iltifat gösterip vergiden *dû dang* (dörtte bir)tan fazlasını istememeleri yönünde devlet memurlarına emir verdi. Aynı zamanda söz konusu verginin üç takside bölüştürülerek alınması talimatını verdi (Semerkandî, 1372, s. 893). Buna göre biri yengeç, diğeri başak-terazi ve biri de yay aylarında vergiler toplanacaktı (Alan, 2015, ss. 290-291). Semerkandî'nin bu kayıtlarından Sultan Ebu Said zamanında halktan alınan bu vergilerin o yıl için geçerli olduğu görülmektedir. Nitekim sonraki yıllarda vergiler mütemadiyen alınmaya devam edildi. Barthold'a göre bu çeşit vergiler şeriata aykırı bir hareket sayılırdı. Bu sebeple defalarca dini ileri gelenleri memnun etmek için hükümdarlar tarafından kaldırılırdı. Ancak önemli bir gelir olduğu için

tekrar alınırdı (Barthold, 1997, s. 111). Çünkü yaklaşık yedi yıl sonra olumlu bir sonuç elde edildi. Hoca Ahrar'ın hayatını anlatan bir risalede Ebu Said 872/1467 yılında Maverâünnehir vilayetinin *tamgasını* Hoca Ahrar'ın isteğiyle bağışladığına işaret edilmektedir (Nevşahî, 1380, ss. 17-18). Diğer bir kaynakta Ahrar, Sultan Ebu Said'den Semerkand tüccar ve esnafından *tamgayı* muaf tutmasını istedi. Son olayları Ebu Said'in vergi fermanının bir sonucu olarak saymak mümkündür. Zira Ahmed Mirza hâkim unvanıyla Ebu Said'e mensup olarak Semerkand'da hâkimiyet sürmekteydi (İsfizarî, 1338, s. 250; Kâşifî, 1356, s. 540).

Bununla birlikte Nakşibendilerin bu telaşlar karşısında bazı mukavemetlerle de karşılaştıkları görülmektedir. *Tamga* alan memurlar ve görevliler yani *tamgacılar*, bunu talep eden kimseler olup, bir kısım bunun ilga edilmesine muhalefet ederlerdi. Örnek olarak Semerkand *tamgasının* Sultan Ahmed Mirza tarafından ilga edilmesinden bir müddet sonra, daha önce bu işle büyük miktarda mal biriktiren ve şimdi gelirlerini kaybeden *tamgacılar*dan 12 kişi Sultan'ı tahrik edip, o muafiyeti lağvetmek için emirlerden bazısına rüşvet verdiler. Ancak Hoca Ahrar'ın tehditlerinin ardından Sultan Ahmed korkup, onların maksatlarına ortak olmaktan kendini alıkoydu. O günün aynı gecesinde *tamgacılar*dan 11 kişi suikastla öldürüldü (Kâşifî, 1356, s. 540). Hoca Ahrar'ın ekonomik faaliyetleri sadece tarımı değil, aynı zamanda büyük ölçüde ticaret ve imalatı da içeriyordu. Bu nedenle *tamganın* kaldırılması sadece kasaba halkının değil, aynı zamanda Ahrar'ın kendisinin de çıkarınaydı. Açıkçası, ticaretle uğraşan herkes Ahrar'ın faaliyetlerinden kazançlı çıkmıştır. Ne yazık ki kaynaklarda, Hoca Ahrar için çalışan kişilerin diğer tüccar veya zanaatkârlardan daha sık *tamga* veya diğer harçlardan muaf tutulup tutulmadığı gösterilmemektedir (Gross-Urunbayev, 2002, ss. 30-31; Paul, 1991, s. 538).

Yukarıdaki olaylar Ubeydullah Ahrar'ın tüccarı himaye sisteminin bir sonucuydu. Ubeydullah Ahrar'ın geniş ticaret ağlarına sahip olmasının avantajını bilen pek çok tüccar zümresi, onun tarikatına katılmayı bir kurtuluş olarak görürlerdi. Nitekim *tamga* vergisinin nakdî olması, tüccara ağır bir yükü. Devletin zayıflamasının sonucunda gelirleri arttırmanın en önemli yolu nakit sağlanan vergilerin alınmasıydı. Dolayısıyla Ahrar'a ait ticaret kervanları, sahip olduğu dinî ve siyasî nüfuz sayesinde daha güvenli yolculuk yapmakta ve malları daha çabuk alıcı bulmaktaydı (Yüksel, 2015, s. 225).

Geçici muafiyetler, genellikle bir yıllığına ve belirli bir nahiyeyle sınırlandırılırdı.¹² Nakşibendiler *tamgayı* tamamen kaldırmaya muvaffak olamadılar. Ancak yoğun muhalafetleri sonucunda emellerine ulaştılar. Onların siyasî itirazları sonucunda *tamga* bazen bir şehir veya eyaletten tamamen kaldırılırdı. En önemlisi ise bu verginin itibarsızlaştırılması veya zayıflatılmasıydı. Diğer taraftan kazanılan muafiyetler sayesinde, Nakşibendi tüccarlarının kazançları ellerinde kalıyordu (Allahyarî-Nurayî-Resulî, 1388, s. 31). Fakat bu karşılıklı rekabetin bir kazananı olmadı. Özellikle Buhara, Taşkent ve Semerkand şehirlerinde Ubeydullah Ahrar ve Abdurrahman Camî'nin himayesinde bulunan sufi tacirleri memnun etmek için geçici süreliğine kaldırılan *tamga* vergisi miadını doldurmadan tekrar geri getirilirdi. Neticede hazinenin mühim gelir kaynaklarından birini teşkil eden *tamga* vergisinden kolayca vazgeçilmediği görülmektedir (Urunbayev, 1995, s. 131).

İsfizarî'de Hüseyin Baykara dönemine ait tarihsiz bir fermana *tamga* vergisinin korunmuş ülkenin tamamında (*arsa-i memâlik-i mahruse*) muaf edildiği zikredilmektedir. Fermana, Hüseyin Baykara'nın kendi zamanlarında bidat ve yanlış olan *tamga* vergisinden başka halka herhangi bir kötülük ve gayri kanunî bir teşebbüste bulunulmadığı yazılmaktadır. Bu nedenle devletin yönetim dizgininde temiz sayfada bir leke gibi kalan *tamganın* kaldırılmasının gerekli olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla padişah, bu fermanı çıkararak şeriata aykırı olan bu verginin ülkenin tamamına muaf kılındığı ve bir daha alınmayacağını ilan etti. Bu fermanın ilan edilmesindeki maksadın tüccar zümresinin malını satarken, alışveriş yaparken, bir bölgeden başka bir bölgeye giderken memurların her fırsatta aldıkları bu vergilerden kurtarılması önceliği idi. Fermanın devamında, şayet bir kimseden bu vergiden bir kuruş dahi alınırsa idamının kesin olduğu hükmü yazıyordu. Hükümdar fermana bu vergi memurlarına artık *tamganın* alınmamasına yönelik uyarıda bulunmakla birlikte, aynı zamanda halka ve tacirlere de bu vergi için kendilerinden bir dinar dahi talep edilirse vermemeleri konusunda tavsiyesini bildiriyordu (İsfizarî, 1398, ss. 104-106). Her ne kadar yukarıdaki fermana *tamganın* ülkenin tamamında kaldırıldığı zikredilse de aşağıda görüleceği üzere şikâyetlerin devam edildiği görülmektedir. Fermana *tamganın* İslam şariatında bir leke olarak görüldüğü ifade edilse de kesin hüküm ifade etmekten kaçınıldığı, bunun yerine gereklilik olduğu vurgusu yapılmıştır. Aynı zamanda fermanın kapsayıcılığında da sınırlama yapılmıştır. Buna göre *tamganın* bütün ülkeden muaf edildiği yazılsa da esas muhatabın ticaret ehli olduğu vurgusu da gözden kaçmamaktadır. Bu nedenle fermana ifade edilen muafiyetin tüm halka değil sadece ticaret ehline yönelik olduğu söylenebilir.

¹² Benzer durum Ak-Koyunlu Devleti'nde de yaşanmıştı. Nitekim Ak-Koyunlu Devleti ile ilgili idarî istilahlar hakkında da bilgi veren Gıyasî'de Uzun Hasan'ın hâkim olduğu coğrafyada *tamga* vergisini tamamıyla kaldırmayı düşündüğü zikredilmektedir. Bkz (el-Gıyasî, 2010, ss. 428-429). Fakat devlet erkânı ve emirler hükümdarın bu konudaki düşüncesine muhaliflerdi. Uzun Hasan ancak *tamga* vergisini 20 dirhemde bir dirhem olarak alınmasına karar verdi. Uzun Hasan'ın uyguladığı politika ancak önceki sultanların topladıkları vergi miktarını epeyce azaltmak oldu. Hükümdar bu vergiyi tamamen tedavülden kaldıramadı (Minorsky, 1998, ss. 864-865).

Bununla birlikte, yukarıda İsfizârî tarafından verilen fermenda ülkenin tamamında *tamganın* muaf edildiği belirtilmişti. Ancak aynı dönemlerde Nureddîn Abdurrahman Camî tarafından Sultan Hüseyin Baykara'ya arz edilen şikâyetlerden birinin yine *tamga* vergisinin alınmasıyla ilgiliydi. Abdurrahman Camî, *tamga* vergisinin tahsilatı konusunda Sultan Hüseyin Baykara'ya bir mektup yazdı. Camî, Sultan'a diğer ülkelerden tüccar kafilesini Herat'a çekmek amacıyla *tamga* vergisini kaldırmak ya da bu vergi miktarını düşürmek gibi önlemler almasını istedi. Ancak Camî'nin istek ve uyarılarına rağmen maliye memurlarının *tamga* tahsilatını kötüye kullandıkları ve merkezî otoritenin teşviklerini geçersiz kıldıkları görülmektedir. Nitekim Camî mektubunda: *Bundan böyle kimsenin tüccarları rahatsız etmeyeceği söylentileri etrafa yayıldı. Bundan dolayı tacirlerden bazıları yavaş yavaş şehre gelmeye başladılar. Ancak zalimler ve gaspçılardan bazıları daha önce kenara itilmiş dellâllar aracılığıyla ellerinden gelen her yolla tamgadan fazlasını (verâ-i tamga) almaya başladılar. Bu yolla tüccarı buraya geldiklerine pişman ettiler.* Camî mektubunun son cümlesinde: *Elhasil hiç kimse Müslümanların vaziyetlerini düşünmemektedir. Herkes tahsil makamında kendi menfaatini korumak derdindedir* diyerek bu tür gayrı kanunî durumlardan şikâyetini aktarmıştır (Camî, 1378, ss. 97-98). Camî'nin özellikle *tamgacılar* konusundaki şikâyeti Timurlu tarihi boyunca süregelen bir sorundu. Hükümdarlar tarafından verginin muaf edildiği konusunda hüküm çıksa dahî *tamgacıların* keyfi tutumlarında bir değişiklik yaşanmadı. Ubeydullah Ahrar ve Abdurrahman Camî gibi devrin önde gelen şahsiyetlerinin şikâyet ve önerileri ise ancak bir süreliğine etkili oldu. Memurların bu tutumları kesin hükümlerle engellenmediğinden dolayı zikredilen şikâyetler devamlı merkeze intikal etti.

Şer'i olmamasından ötürü alınmakta olan bu verginin kaldırılmasıyla sevaba girilmiş sayılıyordu. Mesela Babür hatıralarında, düşmanı Rana Senga'ya galip gelirse *tamgayı* Müslümanlara bağışlayacağını vadetti. Nitekim savaştan galip geldikten sonra bu vaadi kendisine hatırlatılınca şehir, köy, yol, geçit, uğrak yeri veya iskele neresi olursa olsun hiçbir yerde *tamga* alınmamasını buyurduğunu anlatmaktadır (Aka, 1994, ss. 191-192). Bununla ilgili 933/1527 yılında bir ferman çıkardı. Bu fermenda şöyle diyordu: *"Bütün memleketlerin, evvelki padişahların almakta bir an bile gecikmedikleri, hadden ve hesaptan aşırı vergilerini, resullerin efendisinin şeriatına aykırı olduğu için, Müslümanlardan kaldırdı ve hiçbir şehir, kasaba, yol, geçit, uğrak ve limandan vergi alınmaması ve bu emrin kaidelerini değiştirmek ve başkalaştırmak gibi yolsuzluklara yol verilmemesi hususunda (ve her kim onu işittikten sonra değiştirirse, günahı değiştirenin üzerinedir) manasını mutazammım ferman çıktı."* (Babur, 1987, s. 356). Öyle görünüyor ki Babür zafer kazandıktan sonra ya vaadini unuttu ya da yerine getirmek istemedi. Yine de her ne olursa olsun halkın isteklerini tamamlayıcı bir karar olarak *tamganın* kaldırılması hükmünü verdi. Fakat Babür *tamganın* kaldırılmasında bir sınırlamaya gitti. Sadece Müslüman halktan alınmayacağı hükmünü vererek *tamgayı* belirli bir zümreden muaf tuttu. Bununla da kendisinin İslâmî yönden sevaba girilmiş sayarken, aynı zamanda vermiş olduğu vaadi yerine getirerek kendisini destekleyen halkın da güvenini kazandı.

Bir Vergi Memuru Olarak Tamgacılar

Timurlu Devleti'nin maliye memurlarından biri olan *tamgacı*, şehir halkından, tüccar ve zanaat zümresinden *tamga* vergilerini alan görevliydi (Emin, 1357, s. 151). Timurlu Devleti'nde esasen gümrük noktalarında görev yapan memur bu isimle anılırdı. Bunlar, şehirlerarası güzergâhlardaki geçiş noktalarında her türlü ürünlerin geçişini teftiş eden ve bu ürünlerden devletin belirlediği kanunlar çerçevesinde vergi alan kimselerdi (Lambton, 1988, s. 196). Hem bu verginin hem de bu vergiyi alan memurların İslam dünyasında ihtilafla karşılaşmasından dolayı tüccar ve zanaat zümresi ile halk nezdinde itibarı oldukça düşüktü. Bu nedenle İslam dünyasında ortaya çıkışından itibaren sürekli tartışma konusu olmuştur (O'Kane, 1982, s. 151). *Tamga* vergisinin söz konusu *tamgacılar* tarafından toplanması divânın yetkisindeydi (Pochekaev, 2014, s. 82). *Tamgacılar*, Moğollar döneminde çoğunlukla tüccardan vergi alırlardı. Fakat Timurlular döneminde *tamgacıların* yetki alanları genişletildiği görülmektedir. Bu minvalde *tamgacılar* artık köylerden şehir merkezine gelen çiftçilerden de getirdikleri ürünlerden vergi almakla görevlendirildiler (Asilova, 2015, ss. 15-16). *Tamgacılara* divân tarafından yaptıkları görev karşılığında nevrüzden itibaren bir güneş yılı boyunca maaş verilir. Bu maaş yıllık 3000 dinara tekabül ederdi (Hinz, 1950b, ss. 129-130). Aylık 2.5 dinara tekabül eden bu maaşın memurları hoşnut etmediği, yollarda ve ticaret noktalarında uyguladıkları keyfi tarifelerden anlaşılmaktadır. Yukarıda Kainî'nin zikrettiği şikâyetler hususunda bahsedildiği gibi *tamgacılar* tacirlerden bir defada birden fazla *tamga* vergisi alabiliyorlardı. Bu durum da alınan maaşın memurlar açısından düşük olduğunu göstermektedir. *Tamga* tahsilatında mutemet sistemi uygulanırdı. Yani *tamga* vergisinin mutemetlere –güvenilir kişilere- verilmesi sistemi geçerliydi (Nahcevânî, 1395, s. 652). Çünkü güvenilir kimseler bu göreve getirilmediklerinde vergiden sorumlu memurlar belirlenen miktardan daha fazla ölçüde *tamga* toplarlardı. Görünüşe göre, *tamga* hazineye belirli bir miktar ödemekle yükümlü olan ve kendisi için çok daha fazlasını toplayan belirli bir kişiye verilir (Efendiyev-Farzaliyev, 1980, s. 240).

Bazı durumlarda hükümdarlar tarafından bazı kimselere özel imtiyaz denilecek fermanlar verilir. Bu fermanlarda söz konusu kişiler imtiyaz hakkı elde ederler. Mesela Hüseyin Baykara zamanında Mevlâna Seyfî'nin kendi yurduna gitmesi için

çıkarılan bir nişanda *tamgacıların* ondan vergi almamaları konusunda ferman sadır etmişti (Kirmanî, 1398, ss. 151-152; Roemer, 1952, s. 104). Abdullah Mervarid'in münşeatındaki bu nişanda *tamgacı* ibaresi *zekâtçıyân* şeklinde zikredilmesi de hayli ilginçtir. Aynı zamanda burada söz konusu olan *tamga* vergisinden de *zekât* olarak bahsedilmiştir (Kirmanî, 1398, s. 152). Esasen *tamgacıların* bu şekilde zikredilmeleri, hem bu verginin hem de vergi memurlarının Hüseyin Baykara döneminde de hoş karşılanmayan bir kurum olduğuyla alakalı olmalıdır. Zira Mervarid, söz konusu nişanda hükümdarın bölgedeki vergi memurlarına *zekât* adı altında mezkûr şahsın rahatsız edilmemesi hükmünü vermektedir. Bu nedenle Roemer'in Mervarid'in mektuplarını çalıştığı eserinin açıklamalar kısmında dayandığı ifadeye göre esas vergi adı ve bu vergiyi alan memurların isimleri *zekât/zekâtçıyân* şeklinde kamufle edilmekteydi (Roemer, 1952, s. 181).

XV. yüzyılın ikinci yarısında *tamgacıların* mukavemetle karşılaştıkları önemli zümreden biri Nakşibendi tarikatına mensup tacirler idi. Bu nedenle *tamgacılar*, bu verginin ilga edilmesine muhalefet ederlerdi. Mesela Semerkand *tamgasının* Sultan Ahmed Mirza tarafından ilga edilmesinden bir müddet sonra, daha önce bu işle büyük miktarda kazanç sağlayan ve şimdi gelirlerini kaybeden *tamgacı*lardan 12 kişi Sultan'ı tahrik ile bu verginin lağvedilmemesi için emirlerden bazısına rüşvet verdiler. Sonunda *tamgacılar* birçok hile ve düzenlerle Sultan Ahmed'i aldatarak vergiyi tekrar yürürlüğe koydular. Bu haber Ubeydullah Ahrar'a ulaşınca huzursuzlanıp *tamgacılar* karşı harekete geçti. Bunun üzerine Ahrar'ın meclisinde bulunan kimseler Sultan Ahmed'e haber verdiler. Sultan Ahmed bu durumdan korkup vergiyi tekrardan ilga etti. Bunun üzerine *tamgacı*lardan biri yaptığından tövbe etti. Kaşifî'nin kaydına göre geri kalan 11 *tamgacı* aynı gece öldüler (Kâşifî, 1356, ss. 539-540).

Sonuç

Timurlu Devleti'nin gelir kaynakları arasında bulunan *tamga*, genel vergiler kapsamına girmektedir. Dolayısıyla devletin hazinesine doğrudan nakit olarak aktarılan bu verginin çeşitli zamanlarda tartışma konusu olması ancak dinî zümrenin muhalefetiyle gerçekleşmiştir. Araştırmada ele alınan temel problemlerden biri Timurlu Devleti'nde *tamga* vergisinin devlet ile dinî ve elit zümre arasında muhalefetin meydana gelmesidir. Devlet, önemli bir gelir kaynağı olduğundan verginin ilga edilmemesi üzerine savunma mekanizması oluştururken, dinî ve elit zümre öne sürdükleri sebeplerle muhalefet kanadını oluşturmuşlardır. Araştırmada varılan sonuçlardan biri *tamga* vergisine muhalefet eden dinî ve elit zümreyi aynı toplulukların temsil etmiş olmalarıdır. Ancak bu iki zümre farklı argümanlarla aynı problemi eleştirmek üzere hareket etmişlerdir. Dinî zümre verginin şeriata aykırı olmasını savunurken, elit zümre içinde bulunan tüccar ve esnaf birlikleri kazanca yönelik ağır bir meblağ olduğunu vurgulamışlardır. Diğer taraftan bu tüccar ve esnaf birliklerinin önemli bir kesimi dinî zümreyi temsil eden liderlerin taraftarlarıydılar. Bu bakımdan her iki zümreyi de temsil eden şahısların aynı kişiler olduğu sonucuna varılmıştır. Söz gelimi Muhammed b. Zekeriya Kainî, Ubeydullah Ahrar, Abdurrahman Camî gibi devrin önemli şahsiyetleri, bu verginin şeriata aykırı olduğu savunusunu temsil ettikleri gibi tüccar kabilelerine zarar veren bir vergi olduğunu belirtmişlerdir. Aynı zamanda bu verginin tedavülde olmasından dolayı şehirlere tüccar kabilelerinin uğramadıklarını ifade etmişlerdir. Devlet yöneticileri ise bu tarz muhalefetin önüne geçmek için geçici önlemler almaktan öteye gidememişlerdir. Söz gelimi devletin imparatorluk konumuna geldiği Şahruh zamanında bile *tamganın* *zekât* adı altında alınmaya devam etmesi sonuca doğrudan etki eden en önemli kanıttır. Uluğ Beg zamanında *tamga* vergisi Şahruh zamanında olduğu gibi uygulanmıştır. Uluğ Beg'in oğlu Abdüllatif zamanında ise babasına muhalefetinden *tamga* vergisinin kaldırıldığı ilan edilmiştir. Sultan Ebu Said ve Hüseyin Baykara gibi devletin toprak kaybettiği, gelirlerinin azaldığı ve kargaşanın yaşandığı zamanlarda bile *tamga* vergisini ancak geçici süreliğine ilga edilebilmiştir. Çalışmada sonucuna ulaşılan bir başka konu da Timurlular zamanında farklı vilayetlerde *tamga* vergisinin alınan miktarıdır. Altın Orda Devleti'nin sınırlarını kapsayan bölgelerde *tamga* miktarının –Şiraz, Yezd, Herat- güney topraklarına göre farklı olduğu görülmüştür. Yakın Doğu coğrafyasında *tamga* vergisi oranının sabit bir miktarda alındığına dair rivayetler varsa da bunlar geçici bir süre için devam etmiştir. Sonuç olarak *tamga* vergisinin kaldırılması politikası ancak hükümdarın hayatta olduğu sürü boyunca geçerliliğini korumuştur. Bu durum Timurlu Devleti'nin yıkılmasının ardından Babür, Özbek ve Buhara Hanlığı gibi dönemlerde bile *tamganın* alınmaya devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Etik Komite Onayı: Etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Yazar, bu çalışmanın hazırlanması, yazımı, analizi veya değerlendirilmesi aşamalarında herhangi bir yapay zekâ aracı kullanmadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Use of Artificial Intelligence: The author declared that no artificial intelligence tools were used at any stage of the preparation, writing, analysis, or evaluation of this study.

Kaynaklar

- Aka, İ. (1994). *Mirza Şahruh ve Zamani (1405-1447)*. TTK Yayınları.
- Alan, H. (2015). *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506*. Ötüken Yayınları.
- Allahyarî, F.- Nurayî M.- Resulî Ali. (1388). Tarikat ve Ticaret; Kar Kerdha-yi Ticari Nakşibendiye der devre Timuri. *Fasılname-i İlmi-Pejoheşi Tarih-i İslam ve İran*, 4(81), 1–40.
- Asilova, G. A. (2015). Study of historical terms in training of specialists on the customs and tax affairs. *The Usa Journal of Applied Sciences*, 6, 15–17.
- Aubin, J. (1956). *Deux Sayyids de Bem au XV Siecle Contribution a l'histoire de l'Iran Timouride*. Akademie der Wissenschaften und der Literatur in Mainz.
- Babür, G. Z. M. (1987). *Vekayi, Babur'un Hâtıratı* (C. 1-2, R. R. Arat, Çev.) TTK Yayınları.
- Baharî, A. N. (1371). *Makamat-ı Camî* (N. M. Herevî, Tsh.). İntişarat-ı Neşr-i Ney.
- Barthold, V. V. (1931). İlhanlılar Devrinde Malî Vaziyet. *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, 1, 136–159.
- Barthold, V. V. (1997). *Uluğ Beg ve Zamani*. (İ. Aka, Çev.) TTK Yayınları.
- Barthold, V. V. (1966). Akademik V. V. Bartold soçineniya (C. 4: *Raboty po arkheologii, nümizmatika, epigrafika i etnografii*, ss. 314–338). İzdatel'stvo Vostochnoy Literatury.
- Buharî, S. M. (1383). *Enisü'l-Talibin û İdde'l-Salikin* (H. İ. Sarıoğlu, Tsh.). Encümen-i Asar û Mefahir-i Ferhengî.
- Câmî, N. A. (2000). *Nameha û Münşeât-ı Camî* (U. U. Rahmânov, Tsh.). İntişarat-ı Miras-ı Mektûb.
- Doerfer, G. (1965). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen* (C.2). Franz Steiner Verlag GMBH.
- Efendiyev, O. A., & Farzaliyev, Ş. F. (1980). O podati tamga i ee znaçenii v gorodskoy ekonomike Azerbaydzhana i sopredel'nykh stran v XV–XVI vv. *Blijniy i Sredniy Vostok*, 238–242.
- el-Bağdadî, A. F. (2010). *Tarih-i Düvel-i İslamiyye fî'l-Şark*. (T. N. el-Hemedanî, Thk.). Darü'l-Mektebî'l-Hilal.
- Emin, Ş. Ş. (1357). *Ferheng-i Istilahat-ı Divân-ı Devran-ı Moğol*. İntişarat-ı Edeb-i Hüner-i İran.
- Fragner, B. (1986). Social and Internal Economic Affairs. İçinde P. Jackson (Ed.), *The Cambridge History of Iran* (C. 6). Cambridge University Press.
- Golombek, L., & Wilber, D. N. (1988). *The Timurid Architecture of Iran and Turan* (C. 1). Princeton University Press.
- Gross, J., & Urunbayev, A. (2002). *The Letters of Khwâja 'Ubayd Allâh Ahrâr and his Associates*. Leiden-Boston-Köln.
- Hafız-ı Ebrû, Ş. A. (1375). *Coğrafya-yi Hafız-ı Ebrû* (C. 1-3, S. Seccadî, Tsh.). Miras-ı Mektub.
- Hafız-ı Ebrû, Ş. A. (1380). *Zübdetü'l-Tevarîh-i Baysungurî* (C. 1-4, K. H. S. Cevadî, Tsh.). Vezaret-i Ferheng û Erşad-ı İslamî.
- Halaçoğlu, Y. (1993). Damga.İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 8, ss. 454–455) TDV Yayınları.
- Handmîr, G. H. (1333). *Târîh-i Habîbu's-Siyer fi Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer* (C. 1-4, C. Humâyî, Nşr.). İntişârât-ı Hayyam.
- Hayrendiş, A. (1378). Ber Âmeden û Fermanrevayî Timur; Kenkaş-ı der Mebadî-i Yek İmparatorî. *Mecelle-i Kitab-ı Mah-ı Tarih û Coğrafya*, 3(4), 1–19.
- Hinz, W. (1950a). Das Rechnungswesen orientalischer Reichsfinanzämter im Mittelalter (Schluß), *Der Islam*, 29(2), 177–201.
- Hinz, W. (1950b). Das Steuerwesen Ostanatoliens im 15. und 16. Jahrhundert. *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft*, 100(1), 177–201.
- İsfizarî, M. M. (1338). *Ravzatu'l-Cennat fi Evsaf-ı Medinetü'l-Herat* (C. 1-2, S. M. K. İmam, Tsh.). İntişarat-ı Danışgâh-ı Tahran.
- İsfizarî, M. M. (1398). *Münşeât-ı İsfizarî* (S. E. C. Hüseyinî, Tsh.). Kitabhâne, Müze û Merkez-i Esnad-ı Meclis-i Şura-i İslamî.
- Kainî, C. Z. M. *Nasaih-i Şahruhî*, Nationalbibliothek zu Wien, nr. A. F. 112.
- Kallek, C. (2003). Meks. İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 28, ss. 583–588). TDV Yayınları.
- Kâşifî, M. F. (1356). *Reşahât Âyne'l-Hayat* (C. 2, A. A. Muâyyiniyan, Tsh.). İntişarat-ı Bunyad-ı Nikokari Nuryanî.
- Kâtib, A. H. Y. (1386). *Tarih-i Cedid-i Yezd* (İ. Afşar, Tsh.). İntişarat-ı Emir-i Kebir.
- Kirmanî, Ş. A. (1398). *Münşeât-ı Abdullah Mervarid* (E. Ahmedî, Tsh.). Kitabhâne, Müze û Merkez-i Esnad-ı Meclis-i Şura-i İslamî.
- Kumî, A. M, *Şemsü's-Siyak*, Ayasofya 3986.
- Lambton, A. K.S. (1988). *Continuity and Change in Medieval Persia Aspect of Administrative, Economic and Social History, 11th-14th Century*. Bibliotheca Persica.

- Mahmudov, N. (1966). *Zemledelie i Agrarnie Atnoşenya v Credeniy Aziy v XIV-XV vv.* Akademiya Nauv Tacikskoy SSR İnstitut İstoriy nm. Ahmada Danişa.
- Merçil, E. (2021). *Selçuklularda Vergiler*. Bilge Kùltür-Sanat Yayınları.
- Mezaherî, A. (1388). *Cadde-i Abrişim* (C. 1-2, M. Nuban, Çev.). Pejuheşgâh-ı Ûlum-ı İnsanî û Mütalaat-ı Ferhengî.
- Minorsky, V. (1998). Akkoyunlular ve Toprak Reformları (Cüneyt Kanat, Çev.). *Belleten*, 62(235), 863–880.
- Minovî, M., & Minorsky, V. (1940). Nasîr al-Dîn Tûsî on Finance. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 10(3), 755–789.
- Mîrhând, M. H. (1385). *Tarih-i Ravzatu's-Safa fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ* (C. 5-6, Cemşid Kiyanfer, Nşr.). İntişârât-ı Esatir.
- Mukminova, R. G. (1969). Neskoliko Clov a Terminah Tamga i Badj. *Obşestvenniye Nauki vi Uzbekistane*, 11, 65–69.
- Müstevfî, H. K. (1398). *Nûzhetü'l-Kulûb*. (G. Le Strange, Tsh.). İntişarat-ı Esatir.
- Nahcevanî, Ş. M. (1395). *Düstûru'l Kâtib fi T'ayîni'l Merâtib* (C. 2, A. E. A. Dârânî, Tsh.). Mîrâs-ı Mektûb.
- Nevşahî, A. (1380). *Ahval û Sohenan-ı Hoca Übeydullah Ahrar (806 ta 895)*, Merkez-i Neşr-i Danişgâh-ı Tahran.
- O'Kane, B. (1982). *Timurid Architecture in Khurasan*. Univeristy of Edinburgh.
- Özyetgin, A. M. (2004). *Eski Türk Vergi Terimleri*. KÖKSAV.
- Paul, J. (1991). Forming A Faction: The Himayat System of Khwaja Ahrar. *International Journal Middle East Study*, 23, 533–548.
- Paydaş, K. (2006). Moğol ve Türk-İslâm Devletlerinde Suyurgal Uygulaması. *Bilig*, 39, 195–218.
- Petruşevskiy, İ. P. (1960). *Zemledeliye Agrarniye Otnoşenya v Irane XIII-XIV Vekov*. Izdatelistva Akademiiy Nauk SSSR.
- Pochekaev, R. Y. (2014). Tamga and The Struggle Against it: On The History of Medieval Turkic-Mogol Taxation System. *Golden Horde Review*, 4(6), 77–95.
- Roemer, H. R. (1952). *Staatsschreiben Der Timuridenzeit Das Saraf-nâmâ des 'Abdallâh Marwârîd in Kritischer Auswertung*. Franz Steiner Verlag GMBH.
- Roemer, H. R. (2006). The Successors of Timur. *The Cambridge History of Iran*, VI, (P. Jackson, Ed.). Cambridge University Press, 98-147.
- Sajadieh, J. (1958). *Administration und Organisation unter der Mongolen in Iran nach dem Dastûr al-Kâtib fi ta'jîn al-marâtib des Muhammad b. Hindûshâh*. [Doktora tezi, Viyana Üniversitesi].
- Semerkindî, K. A. (1372). *Matlau's-Sâdeyn ve'l Mecmâu'l-Bahreyn* (C. 1-2, A. Nevâyî, Tsh.). Müessese-i Mütalaat û Tahkikat-ı Ferhengî.
- Tihranî, E. B. (2001). *Kitab-ı Diyarbekriyye* (M. Öztürk, Çev.) Kùltür Bakanlığı Yayınları.
- Urunbayev, A. (1995). Pis'ma Avtografy iz "Al'boma Navoi" - İstoçnik k İzuçenyu Nalogooblozenya v Khorasane XV vv. İçinde V. N. Nastiç & N. İ. Serikov vd. (Ed.), *Vostoçnoye istoričeskoye istoçnikoovedeniye i spetsial'nyye istoričeskiye distsipliny: Sbornik statey* (C. 3, ss. 121–156). Vostoçnaya Literatura.
- Watabe, R. (2015). Census-Taking and the Qubchur Taxation System in İlkhaniid Iran: An Analysis of the Census Book from the late 13th Century Persian Accounting Manual al-Murshid fi al-Hisâb. *The Memoirs of the Tokyo Bunko*, 73, 27–63.
- Yeniçeri, C. (1991). Bâc. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 4, ss. 411–413). TDV Yayınları.
- Yüksel, M. Ş., (2015). Din-Siyaset-Ekonomi Arasında Timurlularda "Himaye Sistemi". *XVI. Türk Tarih Kongresi bildirileri* (C. 2, ss. 217–228) Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Zoche, R. Q. (1980). *Isfahan im 15. und 16. Jahrhundert*. Klaus Schwarz Verlag.

Structured Abstract

This study deals with the tamgha tax, which has been widely levied in Turko-Mongol states since the XIIIth century. Previous studies on the tamgha tax have been conducted on the Mongols and the etymology of the word. In this study, on the other hand, its use in the Timurid State, its amount and the abolition of the tax due to its violation of Sharia law will be explained. The content of the study includes the etymology of tamgha tax, its meaning, its use as a tax term, the amount of tamgha tax, and the relationship between customary law and sharia law. The etymological origin of the word tamgha means a motif made by hand in Turks. In addition to being a personal signature and seal, it is also used in the sense of tax. In Turkish and Mongolian states, tamgha was considered as a 'customs tax' because it was stamped on taxed goods at international borders and customs. In Iran and other geographies, tamgha was first imposed by the Mongol khans and replaced the zakat levied on the people under Sharia law. Although the tamgha was levied in cash, it was much higher than the zakat tax imposed under Islamic Sharia law. This situation was extremely difficult for the people. As a matter of fact, it almost undermined the development of crafts and trade in the cities. Therefore, by the reign of Ghazan Khan, the rate of this tax was halved in some cities such as Isfahan. It was even completely abolished in some other cities. On the other hand, tamgha was levied not only on merchants and craftsmen. It was also levied on the peasant population who sold foodstuffs in the bazaars, so the return was high in any case. Probably for this reason, when the peasants could not get support from the government, they took refuge in the religious community among them. Although zakat tax was levied according to Sharia law during the Timurid period, it is observed that both official and unofficial procedures were followed. In this respect, ancient Turkish customary laws were in parallel with Islam in many areas. For example, in the tax laws of this period, taxes that did not comply with the laws of the Islamic religion were adapted to the taxes of the Islamic religion and continued to be collected from the people. During the Timurid period, there was no fixed specificity in the introduction of the tamgha. Usually some Timurid sultans directly intervened in the collection of this tax. However, some sultans under the influence of religious clans made special efforts to abolish it. As one of the main sources of the treasury, tamgha revenues did not allow the judges to ignore it. In this context, Shahrukh used a different method for the collection of tamgha tax for legitimacy. As a matter of fact, he made the tamgha tax legal in accordance with the Sharia by collecting it under the name of 'zakat'. The tamgha tax was levied with the authority granted by the sovereign to ensure the security of the regions. In particular, customs offices in regions or districts were often located in castles. For this reason, when the rulers captured fortresses located in the territories of opponents, they often destroyed them. However, if the castle was located in a region where it was economically profitable, it would remain in place.

The people who collected the tamgha tax were called tamgaci. The tamgaci was an official who collected tamgha taxes from the people of the city, merchants and craftsmen. In the Timurid Empire, the official who worked at customs posts was known by this name. They inspected the passage of all kinds of products at the transit points on the intercity routes and levied taxes on these products within the framework of the laws determined by the state. Due to the fact that both this tax and the officials collecting this tax were regarded with controversy in the Islamic world, their reputation among the merchants, craftsmen and the public was quite low. For this reason, it has always been a subject of debate since its emergence in the Islamic world. Tamgajis collected taxes from two sources. The first was contingent assets accruing to the rulers, such as confiscated property in trade center's, inheritance and unclaimed property. The other source was the taxes collected from the markets for cattle, slaves and the like. The collection of the tamgha tax by the tamgaci was under the authority of the divān. During the Mongol period, tamgajis mostly collected taxes from merchants. However, during the Timurid period, it is observed that the jurisdiction of tamgaci was expanded. In this respect, tamgajis were also assigned to collect taxes from farmers coming from villages to the city centre. In return for their duties, tamgaci were paid a salary by the divan for a solar year starting from Nevruz. This salary corresponded to 3000 dinars per year.